

Iryna Bundza

Problemy nauczania kategorii liczby polskich rzeczowników w środowisku ukraińskojęzycznym = Problems in teaching the category of number of Polish nouns in the Ukrainian speaking environment

Prace Językoznawcze 19/1, 17-29

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Iryna Bundza
Lwów (Ukraina)
e-mail: irashewchyk@gmail.com

Problemy nauczania kategorii liczby polskich rzeczowników w środowisku ukraińskojęzycznym

Problems in teaching the category of number of Polish nouns in the Ukrainian speaking environment

The article analyzes Polish plural nouns and their Ukrainian equivalents and also identifies difficulties of the category of number which should be considered while teaching the Polish language in the Ukrainian speaking environment.

Słowa kluczowe: kategoria liczby, rzeczowniki *singularia tantum*, rzeczowniki *pluralia tantum*, nauczanie języka polskiego jako obcego

Key words: category of number, *singularia tantum* nouns, *pluralia tantum* nouns, teaching Polish as a foreign language

Kategoria liczby rzeczownika niejednokrotnie była przedmiotem zainteresowań badaczy języków słowiańskich. W pracach językoznawczych analizowane są morfologiczne i semantyczne charakterystyki rzeczowników pod względem liczby, stosunek form liczbowych do rzeczywistości pozajęzykowej, osobliwości rzeczowników *singularia tantum* i *pluralia tantum*. Wśród wielu badań warto wymienić prace Aleksandra Bondarki (Бондарко 1976), Kazimierza Feleszki (Feleszko 1980), Olgi Szapkiny (Szapkina 1980, 2013), Władimira Diehtiarewa (Дегтярев 1982), Aleksandra Reformatskiego (Реформатский 1987), Antoniny Grybosiowej (Grybosiowa 1988), Piotra Krzyżanowskiego (Krzyżanowski 1988), Urszuli Chren (Chren 1989), Ołeny Bezpojasko (Безпояско 1991), Zofii Kalety (Kaleta 1998), Andrzeja Dyszaka (Dyszak 2001), Jolanty Miturskiej-Bojanowskiej (Miturska-Bujanowska 2003), Anny Andrzejczuk (Andrzejczuk 2007, 2011), Mirosławy Podhajeckiej (Podhajecka 2007), Ludmiły Kalininy (Калинина 2009), Tetiany Moroz (Мороз 2011, 2015a, 2015b), Łukasza Szalkiewicza (Szalkiewicz 2013) i in.

Osobliwościom form liczbowych i problemom kwantyfikacji poświęcono materiały konferencji naukowej „Liczbą, ilość, miara” (Topolińska, Grochowski red. 1973). Mimo że kategoria liczby budzi coraz większe zainteresowanie wśród językoznawców, prac związanych z różnicami w realizacji form liczbowych w spokrewnionych językach słowiańskich jest niewiele. Na przykład próbę porównania użyć form liczby pojedynczej i mnogiej nazw owoców i jarzyn w języku polskim i rosyjskim podjęła Olga Szapkina (Szapkina 1980). Jolanta Miturska-Bojanowska bada rzeczowniki polisemiczne z dodatkowym znaczeniem¹ w liczbie pojedynczej lub w liczbie mnogiej w języku polskim i rosyjskim (Miturska-Bojanowska 2003). O błędach Ukraińców uczących się polskiego w użyciu form liczbowych rzeczowników pisze Ała Krawczuk (Krawczuk 2015). Brakuje jednak szczegółowszych prac, w których zostałyby przeanalizowane trudne miejsca w użyciu form liczbowych rzeczownika w języku polskim, przysparzające problemów Ukraińcom uczącym się języka polskiego. Niniejszy artykuł częściowo miałby tę lukę wypełnić.

W proponowanym tekście podjęliśmy próbę analizy polskich rzeczowników używanych w liczbie mnogiej (przede wszystkim rzeczowników *pluralia tantum*, ale też kontekstów z liczbą mnogą rzeczowników dwuliczbowych) oraz ich ukraińskich odpowiedników, które są używane w liczbie pojedynczej (są wśród nich zarówno rzeczowniki *singularia tantum*, jak i rzeczowniki dwuliczbowe) w celu wskazania trudnych miejsc związanych z nauczaniem kategorii liczby osób ukraińskojęzycznych.

Analizie poddajemy ponad 30 leksemów polskich, ich odpowiedniki w języku ukraińskim oraz konteksty użycia w obu językach. Źródłami materiału badawczego są przede wszystkim słowniki języka polskiego: USJP (Dubisz red. 2003), ISJP (Bańko red. 2000), NSPP (Markowski red. 1999) i ukraińskiego: BTCCYM (Буцел ред. 2007), ІЛССУ (ІЛССУ 2007), a także korpusy tekstów badanych języków².

Teoretycznie rzecz ujmując, kategorię liczby rzeczownika uznaje się na ogół za kategorię: **fleksyjną** (czyli większość rzeczowników odmienia się przez liczby, por. pol. *stół* – *stoły*, *książka* – *książki*, ukr. *стіл* – *столи*, *книжка* – *книжки*), **semantyczną** (formy liczbowe odzwierciedlają rzeczywistość pozajęzykową, por. forma liczby pojedynczej *stół* nazywa jeden

¹ Jak pisze autorka: „Chodzi o leksemy typu: *mex1* (st) ‘шерсть’ i *mex/mexa* (2) ‘шкурка пушного зверя’, (3) przest. ‘мешок из этой шкурки’; *kapron* 1 (st) ‘włókno’ i *kapron/-y* 2 (zwykle w lm) ‘pończochy’ [...] *empire* 1 (st) ‘odmiana klasycyzmu’ i *empiry* 2 (pt) ‘meble w tym stylu’ (Miturska-Bojanowska 2003: 7).

² W języku polskim korzystamy z Narodowego Korpusu Języka Polskiego (dalej: NKJP) www.nkjp.pl; w języku ukraińskim – z Korpusu Tekstów Języka Ukraińskiego (dalej: KTYM) www.mova.info.

przedmiot w rzeczywistości, forma liczby *stoły* – więcej niż jeden), **determinującą** względem przymiotnika (szeroko rozumianego) i czasownika (por. pol. *moja pierwsza książka historyczna – moje pierwsze książki historyczne*, ukr. *моя перша історична книжка – мої перші історичні книжки*; pol. *stół stoi – stoły stoją*, ukr. *стіл стоїть – столи стоять*) oraz **determinowaną** przez liczebnik główny (por. pol. *jeden stół – dwa stoły*, ukr. *один стіл – два столи*).

Jednak ani polskie, ani ukraińskie rzeczowniki nie są jednorodne pod względem liczby. Przyjrzyjmy się dokładniej morfologicznym osobliwościom rzeczowników. Przytoczone przykłady wskazują na fleksyjny charakter rzeczowników, ale w badanych językach są grupy leksemów rzeczownikowych, dla których kategoria liczby ma charakter klasyfikujący. Do jednej z takich grup należą *singularia tantum* i są to – nazwy płynów i materiałów (np. pol. *woda*, ukr. *вода*), nazwy abstrakcyjne (np. pol. *miłość*, ukr. *любов*), rzeczowniki zbiorowe (np.: pol. *młodzież*, ukr. *молодь*) oraz niektóre nazwy własne (np. pol. *Andrzej*, *London*, ukr. *Андрій*, *Лондон*). Rzeczowniki te mają formę liczby pojedynczej i w takiej są używane. Formalnie jednak mogą tworzyć formy liczby mnogiej według wzorca podobnych rzeczowników dwuliczbowych, np.: pol. *woda – wody* jak *wada – wady*; ukr. *вода – води* jak *вада – вад*).

Niektóre z tych form, mimo że są możliwe, nie są używane, a przynajmniej takie użycia są niezwykle rzadkie. Dotyczy to przede wszystkim rzeczowników zbiorowych, których już sama forma liczby pojedynczej sygnalizuje o wielości desygnatów. Natomiast wiele rzeczowników *singularia tantum* jest używanych w formach liczby mnogiej. Zmianie charakteru kategorii liczby tych rzeczowników towarzyszy nierzadko zmiana znaczenia. Na przykład polski rzeczownik *singularia tantum* **drogocенność** ma znaczenie ‘bycie drogocennym, bardzo wartościowym’, por.: *Jej opis [...] najmocniejszy akcent kładzie na **drogocенności** materiałów zapewniających jej imponujący blask* (NKJP: Waniek H., *Opis podróży mistycznej z Oświęcimia do Zgorzelca 1257–1957*, 1996). Odpowiedni rzeczownik **drogocенności** oznacza ‘bardzo drogie, drogocenne przedmioty’, por.: *Na początku rabowali po domach pieniądze, **drogocенności**, ubrania, dywany, telewizory, wszystko...* (NKJP: Jagielski W., *Wieże z kamienia*, 2004), czyli wskazuje na konkretny przedmiot charakteryzujący się cechą drogocенności. Ukraiński rzeczownik *вода* w liczbie pojedynczej ma znaczenie ‘przezroczysta, bezbarwna ciecz, bez zapachu i smaku’: *Романе, заведи сім’ю, бо в старості нікому буде склянку **води** подати* (КТУМ: „Дзеркало тижня”, nr 739); w formie liczby mnogiej jednym ze znaczeń jest ‘ogół źródeł, jezior, mórz, oceanów; powierzchnia mórz, jezior, rzek; przestrzeń wodna’: *А потім несе*

тебе вертоліт у найдальшій районі, і земля під тобою всуціль залита **водами** грандіозної повені (КТУМ: Гончар О., Берег любові, 1960), *У водах України катастрофічно зменшилася кількість риби* (КТУМ: „Дзеркало тижня”, 2012). Formy liczby mnogiej rzeczowników *drogocенności* i *води* nie są więc formami korelatywnymi rzeczowników *singularia tantum* *drogocенność* i *вода*. Dla rzeczowników *singularia tantum* kategoria liczby jest kategorią klasyfikującą.

Kolejną grupą rzeczowników, dających się wyróżnić pod względem kategorii liczby, są *pluralia tantum*, które z reguły nie mają form liczby pojedynczej. Rzeczywiście dla części rzeczowników *pluralia tantum* nie jest znany mechanizm tworzenia liczby pojedynczej. Jednak wiele wyrazów formalnie ma liczbę pojedynczą, chociaż relacje semantyczne zachodzące między omawianymi formami są bardzo skomplikowane. Chodzi o takie np. rzeczowniki, jak *zajęcia, warsztaty, skarpety*³.

Zakładając, że kategoria liczby rzeczownika ma charakter semantyczny, musimy jednak dodać zastrzeżenie – dla większości rzeczowników. Rzeczywiście, w porównaniu np. z kategorią rodzaju, formy liczbowe rzeczownika są z reguły potwierdzone stosunkami ilościowymi w rzeczywistości pozajęzykowej. Niemniej jednak są liczne przykłady braku korelacji między formą liczbową rzeczownika a charakterystyką ilościową desygnatu⁴. Przytoczę tu kilka przykładów:

- rzeczowniki zbiorowe: forma liczby pojedynczej oznacza mnogość desygnatów, por. pol. *ptactwo*, ukr. *птацтво* – ‘ogół ptaków’;
- niektóre rzeczowniki *pluralia tantum*: forma liczby mnogiej oznacza jednostkowy przedmiot, por. pol. *nożyce, chrzciny*, ukr. *ножиці, хрестини*;
- liczba pojedyncza ma znaczenie mnogości: pol. **Student** *polski będzie miał te same prawa co studenci z UE*, ukr. *Тут водиться риба, Студент буває різний*.
- liczba mnoga ma znaczenie pojedynczości: pol. – *To ja, cześć. Mam gości...* – *Cześć, jestem twoją siostrą, nosiłam cię na rękach...*, ukr. *Чого тебе тільки в університетах вчили?*

Przytoczone zjawiska są obecne w obu analizowanych językach, co nie oznacza, oczywiście, pokrywania się pod tym względem poszczególnych leksemów. W dalszej części artykułu pragnę zaprezentować różnicę w zakresie kategorii liczby polskich i ukraińskich rzeczowników, na które warto zwracać szczególną uwagę podczas nauki języka polskiego w środowisku ukraińskojęzycznym.

³ Zob. na temat rzeczowników *pluralia tantum* (Andrzejczuk 2007), (Tambor 2016).

⁴ Zob. szerzej na ten temat (Feleszko 1980).

W pierwszej kolejności wymienimy polskie rzeczowniki *pluralia tantum*, których odpowiedniki ukraińskie mają obie liczby. Są to np. wyrazy: *skrzypce* – *скрипка/скрипки*, *binokle* – *бінокль/біноклі*⁵, *hantle* – *гантель/гантелі*, *zajęcia* – *заняття/заняття*.

W języku ukraińskim wyrazy *скрипка*, *бінокль*, *гантель* są rzeczownikami, którym przysługuje fleksyjna kategoria liczby, np.: *Я постійно ніби розривався між двома інструментами – скрипкою та акордеоном* (КТУМ: „Дзеркало тижня” nr 13, 2010), *Рекомендується усім оркестрам обмежити використання саксофонів, замінивши їх віолончелями, скрипками та іншими народними інструментами* (КТУМ: Винничук Ю., Танго смерті, 2012); *Вчора він зі своїми їздив у ландшафтний заповідник, дивилися на метеликів у бінокль* (КТУМ: Костенко Л., Записки українського самашедшого, 2010), *А мисливці чекали приходу стада на протилежному березі водосховища і зазирали в біноклі на оленів...* (КТУМ: „Полювання та риболовля”, 2006); *Ядро, що складається з двох часток (нагадує за формою гантель)...* (КТУМ: Анатомія людини, 2015), *Той, хто намірився накачати м’язи, береться за гантелі* (КТУМ: „Українська літературна газета”, 09.12.2015). W języku polskim rzeczowniki *skrzypce*, *binokle* i *hantle*⁶ mają formę liczby mnogiej, która oznacza zarówno jeden przedmiot, jak i więcej niż jeden, czyli forma liczby mnogiej nie sygnalizuje o wielości przedmiotów, co oznacza, że o ilości przedmiotów możemy wywnioskować jedynie na podstawie kontekstu: *Ojciec z przeproszącą miną odłożył natychmiast skrzypce* (NKJP: Miller M., Pierwszy milion czyli Chłopcy z Mielczarskiego, 1999), *Sonata triowa na dwoje skrzypiec i basso continuo, umieszczona między utworami Bacha, jest jego dziełem* (NKJP: Gołaszewska M., Estetyka pięciu zmysłów, 1997); *Wyprowadzili młodego człowieka w binoklach...* (NKJP: Brzechwa J., Gdy owoc dojrzewa, 1958), *...ale nawet Veronique, nawet teraz nie dosłyszeli jej imienia, i będzie zatraczone jak wszystko, co powierzchowne, zewnętrzne: błyszczący do warg i puder, fulary, binokle i kapelusze, źle dobrane perfumy i niegustowne krawaty, imiona i nazwiska...* (NKJP: Sosnowski J., Prąd zatokowy, 2003); *Margerita z samozaparciem wykonywała ćwiczenie siłowe, w jednej ręce dzierżąc hantle, a drugą przewracając kartki pisemka „Magicienne Esthetique”* (NKJP: Białolecka E., Róża Selerbergu, 2006), *... stoimy prosto, w rękach ułożonych wzdłuż tułowia trzymamy hantle* (dło-

⁵ Wyrazy *binokle* i *бінокль* są tzw. homonimami międzyjęzykowymi. Polski wyraz oznacza ‘okulary bez uchwytów na uszy’, ukraiński – ‘przyrząd optyczny, służący do dwuocznej obserwacji oddalonych przedmiotów’.

⁶ W uzusie pojawia się także wyraz: *hantla*, por.: *odchylanie ręki z hantlą w tył w pochyle tułowia* (NKJP: www.forumowisko.pl, 2007).

nie powinny być zwrócone wnętrzem do góry) (NKJP: „Dziennik Zachodni”, 13.08.2005). Jak wynika z przytoczonych przykładów, często trudno określić liczbę przedmiotów, o których mowa. Jednym ze sposobów określania ilości jest stosowanie liczebników. W NSJP w haśle problemowym „Rzeczownik” zaznaczono, że policzalne rzeczowniki *pluralia tantum* przyjmują określenia liczbowe, których funkcję pełnią liczebniki zbiorowe, np. *troje drzewi, czworo sań, pięcioro skrzypiec*. Jeżeli kontekst dopuszcza użycie rzeczownika *para*, określeniami omawianych nazw mogą być liczebniki główne, np. *Trzy pary rajstop można podrzeć na jednej potańcówce. Weźcie taśmę, pudła i cztery pary nożyc* (Markowski red. 1999: 1742). Na poziomie normy użytkowej dopuszczalne jest użycie z niektórymi wyrazami *pluralia tantum* liczebników głównych (np. *osiem drzewi*) (Markowski red. 1999: 1703). Zasady stosowania liczebników przy wyrazach *pluralia tantum* nie są wystarczająco przejrzyste⁷, co dodatkowo komplikuje poprawne użycie *pluraliów* przez Ukraińców uczących się polskiego, ponieważ w języku ukraińskim wymienione wyrazy – w związku z tym, iż są dwuliczbowe – są używane z liczebnikami głównymi, por. *одна скрипка, дві, три, чотири скрипки, п'ять скрипок*.

W wypowiedziach Ukraińców uczących się polskiego mogą powstawać błędy związane z rzeczownikiem *zajęcia* w znaczeniu ‘lekcje, wykłady, treningi lub ćwiczenia’. W języku ukraińskim odpowiednikiem polskiego rzeczownika jest wyraz *заняття* mający obie liczby, por.: *На занятті він легко опанував теорію і впевнено перейшов до практики* (КТУМ: „Місто”, 03.09.2013), *Практичні заняття під керівництвом німецького фахівця поєднуються з теоретичними семінарам* (КТУМ: „Високий замок”, 23.11.2009). Ukraiński rzeczownik łączy się z liczebnikami głównymi, por. *два заняття, п'ять занять*, natomiast w języku polskim zastosowanie określenia ilościowego z wyrazem *zajęcia* jest dość niejednoznaczne. W normie wzorcowej z rzeczownikiem *zajęcia* obowiązuje użycie liczebnika zbiorowego: *dwoje zajęć, pięcioro zajęć*⁸. Ponadto, mówiąc o jednych zajęciach, w języku polskim używamy liczebnika *jeden* w liczbie mnogiej, por. *...trener zaplanował wówczas tylko jedne zajęcia* (NKJP: „Dziennik Zachodni”,

⁷ Szczegółową analizę sposobu liczenia rzeczowników *pluralia tantum* opartą na zasobach NKJP i internetu przeprowadza Anna Andrzejczuk (Andrzejczuk 2011).

⁸ Zob. (Markowski red. 1999: 114, 1742). W języku potocznym spotykana jest również forma *dwa zajęcia*, o której poprawności wypowiada się np. w poradni językowej Mirosław Bańko: „*Mam dzisiaj dwa zajęcia* też można powiedzieć, ale wtedy, gdy mówimy o jednym zajęciu (np. malowaniu łazienki) i drugim zajęciu (np. pieczeniu ciasta). [...] Wydaje mi się, że przynajmniej poloniści zdań typu *Mam dzisiaj dwoje zajęć, Napisz Państwo sprawdzian z dwojga zajęć*, a nawet *Myślę o ostatnich dwadzieścioru dwojgu zajęciach* – nie powinni się bać. [...] Jak Pani widzi, w języku publicznym jestem za *dwojgiem zajęć*” (<http://sjp.pwn.pl/poradnia/szukaj/dwoje%20;1.html>).

25.01.2003), natomiast w języku ukraińskim jest używany liczebnik *один* w liczbie pojedynczej, por. ...*ось з'явилось ще одне заняття* (КТУМ: Андрухович С., *Жінки їхніх чоловіків*, 2005). Jednak w literaturze przedmiotu obecna jest opinia, że wśród *pluraliów tantum* można wyodrębnić grupę rzeczowników, które, mimo że są policzalne, nie przyjmują określeń w postaci liczebników zbiorowych (np. *andrzejki, chrzciny, imieniny* itp.)⁹ (Jadacka 2006: 168). Do tej grupy według J. Tambor można zaliczyć również wyraz *zajęcia*. Autorka uważa, że fakt użycia w języku potocznym wyrazu *zajęcia* z liczebnikami głównymi ma wpływ na formowanie innego sposobu kwantyfikacji ilościowej, gdyż w celu wskazania jednostkowego faktu coraz częściej wykorzystywane są rzeczowniki dwuliczbowe nazywające inne fakty, przedmioty zjawiska (Tambor 2016: 112).

Nauczając Ukraińców języka polskiego, warto zwrócić również uwagę na grupę polskich rzeczowników *pluralia tantum* kończących się na *-lia, -ria*. Ich odpowiedniki ukraińskie mogą być rzeczownikami dwuliczbowymi (np. *realia – реалія/реалії, butaforia – бутафорія/бутафорії, bachanalialia – вакханалія/вакханалії, personalia – персоналія/персоналії*) lub rzeczownikami *singularia tantum* (np. *kulinaria – кулінарія, tekstylia – текстиль*). Polskie rzeczowniki *pluralia tantum* oraz ich ukraińskie odpowiedniki w liczbie pojedynczej brzmią podobnie, dlatego w wypowiedziach Ukraińców uczących się polskiego mogą pojawić się ich błędne formy „liczby pojedynczej” i utworzone od nich formy „liczby mnogiej”, por. *To jest *ukraińska realia (Це українська реалія), *Takie są nasze realie (Таки наші реалії)* (Krawczuk 2015: 376).

Należy tu także wspomnieć o polskim rzeczowniku *plurale tantum – peryferie*, który ma odpowiednik w języku ukraińskim *периферія* będący rzeczownikiem *singulare tantum*. W związku z tym osoby uczące się polskiego mogą używać na wzór języka ukraińskiego nieistniejącej formy liczby pojedynczej **peryferia*, a formę *peryferie* traktować jako jej liczbę mnogą, por. *Mieszkać na *peryferii*.

Jeszcze jednym polskim rzeczownikiem, którego cechy liczbowe mogą sprawiać kłopoty Ukraińcom, jest wyraz *władza*, który w znaczeniu ‘instytucje, organy rządzące, kierujące czymś; także: osoby rządzące, kierujące czymś’ jest używany zwykle w liczbie mnogiej i zaliczany do grupy *pluraliów tantum*, por. *Polskie władze zbyt rzadko korzystały z doświadczeń*

⁹ Autorka dodaje jednak, że „stan obecny jest prawdopodobnie fazą przejściową między nieprzyjmowaniem określeń w postaci liczebników zbiorowych a akceptowaniem w tej funkcji liczebników głównych; na dopuszczenie – co najmniej w normie potocznej – zdań w rodzaju *W czerwcu będą na czterech imieninach* nie będziemy chyba musieli zbyt długo czekać” (Jadacka 2006: 168).

innych krajów przy restrukturyzacji czy wręcz likwidacji górnictwa (NKJP: Szczepański J.J., *Górnik polski*, 2005). Analogiczny wyraz ukraiński *влада* w podobnym znaczeniu jest rzeczownikiem *singulare tantum*, por. *Як розпорядиться українська влада п'ятьма місяцями, покаже час* (КТУМ: „Дзеркало тижня”, nr 24, 2009).

Mówiąc o kategorii liczby w języku polskim, należy też wspomnieć o tym, że niektóre rzeczowniki dwuliczbowe tylko w pewnych kontekstach są zazwyczaj używane w liczbie mnogiej, podczas gdy w języku ukraińskim w takim kontekście pojawia się liczba pojedyncza. Ucząc języka polskiego Ukraińców, warto zwrócić uwagę na rzeczownik *informacja* mający zarówno formę liczby pojedynczej, jak i liczby mnogiej. Analiza korpusowa kontekstów z użyciem wyrazów *informacja* i *informacje* wykazuje o wiele częstsze zastosowanie formy liczby mnogiej niż pojedynczej¹⁰, por. *Wszelkie dodatkowe informacje, komunikaty będziemy podawać na bieżąco* (NKJP: „Tygodnik Podhalański”, nr 2, 1997), *Znajdziesz tu również szczegółowe informacje dotyczące konkursu* (NKJP: „Cosmopolitan”, nr 11, 2000). Ukraiński wyraz *інформація* jest rzeczownikiem *singulare tantum* i nie bywa używany w liczbie mnogiej, por. *Також додаткову інформацію можна отримати в одного з організаторів заходу* (КТУМ: „Місто”, 01.10.2013), *Більш детальна інформація про створення і функціонування громадських рад в Україні оприлюднена у журналі „Віче”* (КТУМ: „Віче”, 2014). Podobną sytuację mamy z polskim wyrazem *naczynie* w znaczeniu ‘przedmiot służący do przechowywania płynów i rzeczy sypkich oraz do przyrządzania i podawania potraw’. Rzeczownik ten ma obie liczby, ale w połączeniu z wyrazem *zmywać* jest używany tylko w liczbie mnogiej, por. *Zjedliśmy kolację, potem zaczęliśmy zmywać naczynia* (NKJP: Nurowska M., *Tango dla trojga*, 2009). Odpowiednikiem polskiego wyrazu *naczynie* w języku ukraińskim jest rzeczownik dwuliczbowy *посудина*, ale w kontekście z wyrazem *мити* w języku ukraińskim używa się wyrazu *посуд*, który jest rzeczownikiem zbiorowym i posiada wyłącznie liczbę pojedynczą, por. *...більшість пересічних споживачів не дуже звикли мити посуд українськими засобами* (КТУМ: „Галичина”, 10.04.2014). Wzorując się na konstrukcji ukraińskiej, uczący się zamiast *zmywać naczynia* mogą używać wyrażenia *zmywać naczynie*, które nie funkcjonuje w języku polskim¹¹. Jako kolejny przykład ilustrujący trudności w zakresie kategorii liczby może posłużyć używanie polskiego wyrazu *nieruchomość* i ukraińskiego odpowiednika *нерухомість*. Polski rzeczownik

¹⁰ Przykładowo analiza korpusowa połączenia wyrazu *informacja* z przymiotnikami *dodatkowy* i *szczegółowy* pokazuje, że stosunek kontekstów z liczbą mnogą do kontekstów z liczbą pojedynczą wynosi 70:1.

¹¹ W korpusie NKJP nie odnaleziono kontekstów z wyrażeniem *zmywać naczynie*.

nieruchomość w znaczeniu 'budynki, mieszkania lub ziemia będące czyjąś własności' jest zazwyczaj używany w liczbie mnogiej, por. *Ci, którzy odłożyli co nieco na czarną godzinę albo posiadają nieruchomości, zawsze powinni o tym myśleć* (NKJP: Bielecki M., Dziewczyna z Banku Prowincjonalnego S.A., 1997), *Wydaje się, że główną działalnością SD jest właśnie handel nieruchomościami* (NKJP: „Polityka”, nr 2647). W języku ukraińskim wyraz *нерухомість* jest rzeczownikiem *singularia tantum*, por.: *...позивач має у власності нерухомість, що розташована на спірній земельній ділянці...* (http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_3235091.html), *Для торгівлі нерухомістю вам буде потрібно тільки офіс* (http://melnicabiz.com.ua/ideas_new2/1_biznes_torgovlya_nedvizhimostju.html).

Liczną grupę wyrazów, które różnią się w języku polskim i ukraińskim pod względem kategorii liczby, stanowią nazwy owoców i warzyw¹². Większość rzeczowników nazywających owoce i warzywa w języku polskim dla wyrażenia mnogości przybiera postać pluralną, por. *...wybierały się dalej po maliny rosnące koło krzyża i kamienia...* (NKJP: Bator J., Piaskowa Góra, 2009), *Rzeki pełne były ryb i raków, lasy orzechów i grzybów, na błotach zbierano żurawiny* (NKJP: Koral D., Wydiedziczeni, 1997), *To my tu sobie wszystko ustalimy, a mała niech idzie na porzeczki* (NKJP: Kofta K., Złodziejka pamięci, 1998), *...żona dwadzieścia lat temu podała mu pierogi ze śliwkami zamiast pierogów z wiśniami...* (NKJP: Miłosz Cz., 1977), *I zawsze na koniec roku był tort z truskawkami i galaretką* (NKJP: Musierowicz M., Dziecko piątku, 1993), *Na obiad trzeba zabić królika lub kure. No i obrać wiadro ziemniaków* (NKJP: „Gazeta Nidzicka”, 05.08.2004), *Kartofle były pomieszane z owocami awokado, a selery prawie położyły się na główkach czosnku* (NKJP: Świdorski J., Słowa obcego, 1998), *Ugotować pokrojone dwie marchewki, pół kilo buraków obranych i pokrojonych...* (NKJP: Grodecka M., Wegetariańskie okruchy, 2007) i in. Pewne nazwy owoców i warzyw jednak występują w tej funkcji w liczbie pojedynczej, por. *Za tydzień będzie można zbierać agrest* (NKJP: Marcinkiewicz P., Świat dla opornych, 1997), *Sok z jarzębiny – zawiera witaminy C, P, K, E...* (NKJP: Malinkiewicz A., Dieta dla umysłu, 2008), *Pani sałatka z kapusty była taka sobie, ja robię lepszą...* (NKJP: Konieczna I.L., Szarlotka z ogryzków, 2006), *Za kilogram cebuli sprzedawcy życzą sobie złotówkę* (NKJP: „Gazeta Krakowska”, 01.04.2005). Z przytoczonych przykładów widać, że funkcjonowanie nazw owoców i warzyw w języku polskim pod względem

¹² O funkcjonowaniu form liczbowych polskich nazw owoców zob. Rogowska 1992; o osobliwościach użycia form liczbowych nazw owoców i jarzyn w języku polskim i rosyjskim zob. Szapkina 1980.

liczby jest dość różnorodne i nie poddaje się raczej ścisłej systematyzacji. W języku ukraińskim mnogość rzeczowników nazywających owoce i warzywa też może być przekazywana w formie liczby mnogiej, por. *Як казав один мій знайомий, подобатися можуть вареники з вишнями* або гарна дівчина (КТУМ: „Україна молода”, 19.01.2011), ...*Роман Стефанюк узявся організувати відповідну сертифікацію дикорослих карпатських ожини, чорниць, суниць, малини як органічної продукції* (КТУМ: „Галичина”), *Підрастають перець, помідори, інша городина* (КТУМ: „Віче”, 2014), *Тим часом за селом Гриць намагався знайти колгоспну схованку з буряками...* (КТУМ: Люко Дашвар, Молоко з кров’ю, 2010) lub liczby pojedynczej, por.: ...*ці люди справді ховаються за продавцями агрусу й торговками у фартухах* (КТУМ: „Дзеркало тижня”, 2016), ...*a от капуста може навіть подешевшати* (КТУМ: „Україна молода”, nr 229).

Українcom uczącym się polskiego użycie poprawnych form polskich wyrazów utrudnia fakt, że w języku ukraińskim mogą występować formy liczby pojedynczej, podczas gdy w polskim – liczby mnogiej, por. *А ото синіє Неситів бір, туди вони ходили по малину* (КТУМ: Мушкетик Ю., Яса, 1987), ...*Рита дістала коробку мерзлої журавлини в цукровій пудрі і кинула декілька бубок на язик...* (КТУМ: Пашковський Є., Безодня, 2005), ...*бігли по вишні й смородину в пришкільний садочок...* (КТУМ: Пашковський Є., Щоденний жезл, 1998–1999), ...*у вільний від уроків час він вирощує картоплю на власному городі?* (КТУМ: „Українська правда”, 22.12.2009), *Проквашувати треба все: гриби, огірки, ...селеру й інші овочі* (КТУМ: „Дзеркало тижня”, 2013). Wymienione przykłady różnic w zakresie liczby powstały na skutek różnego postrzegania rzeczywistości pozajęzykowej, tzn. że te same desygnaty w jednym języku są pojmowane jako ciągle i nazywane za pomocą rzeczowników materialnych (por. pol. *agrest, jarzębina, cebula*, ukr. *малина, смородина, картопля*), w drugim zaś jako nieciągle i nazywane za pomocą rzeczowników przedmiotowych (por. pol. *maliny, porzeczki, ziemniaki*, ukr. *чорниця, суниця, буряки*)¹³.

Oprócz wyrazów pospolitych w języku polskim do grupy *pluralia tantum* zaliczane są niektóre nazwy własne¹⁴, w tym toponimy, których odpowiedniki w języku ukraińskim mają formę liczby pojedynczej. Są to np. *Czechy – Чехія, Niemcy – Німеччина, Węgry – Угорщина, Włochy – Італія, Chiny*

¹³ Sposób określania owoców i warzyw ma wpływ na tworzenie singulatywów od tych nazw. Jeśli w języku polskim forma liczby pojedynczej *ziemniak* i forma liczby mnogiej *ziemniaki* są formami gramatycznymi jednego wyrazu, to w języku ukraińskim wyraz *картоплина* oznaczający nazwę jednostkową jest utworzony od wyrazu *картопля* za pomocą sufiksu, a więc jest osobnym leksemem.

¹⁴ Na temat polskich nazw własnych *pluralia tantum* zob. (Cieślakowa 2007).

– *Kumaï, Indie – Індія*. Dlatego, wprowadzając na zajęciach nazwy krajów, warto akcentować te różnice w celu uniknięcia ewentualnego popełniania błędów przez uczących się Ukraińców.

Przenalizowane w artykule przykłady sygnalizują kilka miejsc, które warto uwzględnić, nauczając języka polskiego w środowisku ukraińskojęzycznym. Pod wpływem języka ukraińskiego uczący się mogą używać niepoprawnych form liczby pojedynczej (nieistniejących lub nieużywanych w tym kontekście) zamiast poprawnych pluralnych, np. **hantel* zamiast *hantle*, *zmywać *naczynie* zamiast *naczynia*, *iść na *malinę* zamiast *maliny*, a co za tym idzie wybierać nieodpowiedni wzór deklinacyjny, np. *byłam na *zajęciu* zamiast *zajęciach*, *marzyć o *Indii* zamiast *Indiach*. Osoby ukraińskojęzyczne mogą błędnie odbierać polskie konteksty z formami liczby, np. *grać na skrzypcach* (na kilku?), *rozmawiać o Czechach* (o mieszkańcach Czech?). Z poprawnym użyciem polskich rzeczowników *pluralia tantum* związane jest zastosowanie odpowiednich wyrazów określających ilość, przede wszystkim liczebników zbiorowych lub wyrazu *para*. Jeśli odpowiednik w języku ukraińskim jest rzeczownikiem dwuliczbowym, to w wypowiedziach uczących się mogą pojawiać się niepoprawne konstrukcje z liczebnikiem głównym, np. **dwa zajęcia* zamiast *dwoje zajęć*. Przygotowując więc materiał do zajęć z języka polskiego, należy pamiętać o różnicach w zakresie kategorii liczby rzeczownika, żeby uniknąć popełniania błędów przez osoby ukraińskojęzyczne uczące się języka polskiego.

Skróty słowników i źródeł

- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Red. S. Dubisz. T. I–IV. Warszawa 2003.
ISJP – *Inny słownik języka polskiego*. Red. M. Bańko. T. I–II. Warszawa 2000.
NSPP – *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*. Red. A. Markowski. Warszawa 1999.
BTCCYM – *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ–Ірпінь 2007.
ЛІССУ – *Інтегрована лексикографічна система „Словники України”*. 2007 (wersja elektroniczna 3.1).
NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego (www.nkjp.pl)
КТУМ – Корпус текстів української мови (<http://www.mova.info>)

Literatura

- Andrzejczuk A. (2007): *(Nie) tylko w liczbie mnogiej. Rozważania o szeroko rozumianych pluralia tantum*. „LingVaria”. T. II, s. 177–188.
Andrzejczuk A. (2011): *Dwoje urodzin to brzmi dziwnie. Norma językowa dotycząca połączeń rzeczowników pluralia tantum z liczebnikami a jej realizacja w tekstach*. „Język Polski” XCI, nr 4, s. 273–283.

- Chren U. (1989): *Rzeczowniki tzw. singularia tantum w Słowniku języka polskiego PAN pod red. W. Doroszewskiego*. [W:] *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*. T. III. Red. Z. Saloni. Wrocław, s. 163–186.
- Cieślíkowa A. (2007): *Pluralia tantum w opisie nazw własnych*. „Prace Filologiczne”. T. LIII, s. 87–91.
- Dyszak A. (2001): *Rzeczowniki i czasowniki defektywne w systemie fleksyjnym współczesnej polszczyzny*. „Bulletin de la Société Polonaise de Linguistique”. T. LVII, s. 141–154.
- Feleszko K. (1980): *Funkcje form kategorii liczby w polskiej grupie imiennej*. Warszawa.
- Grybosiova A. (1988): *Funkcje leksemów liczby mnogiej rzeczownika w języku prasy, radia i telewizji*. [W:] *Wybór tekstów do nauki o języku polskim*. Oprac. W. Gruszczyński, G. Majkowska i H. Satkiewicz. Warszawa, s. 247–254.
- Jadacka H. (2006): *Pluralia tantum w opisie leksykograficznym*. „LingVaria”. T. I, s. 161–169.
- Kaleta Z. (1998): *Zagadnienie liczby mnogiej nazw własnych*. [W:] *Polskie nazwy własne: Encyklopedia*. Red. E. Rzetelska-Feleszko. Warszawa–Kraków, s. 29–31.
- Krawczuk A. (2015): *Wspólne interferencje gramatyczne z języków wschodniosłowiańskich w polszczyźnie mieszkańców Ukrainy, Białorusi, Rosji*. [W:] *Польська мова та полоністика у Східній Європі: минуле і сучасність. Збірник праць з нагоди десятиліття кафедри польської філології Львівського національного університету імені Івана Франка*. Red. I. Bundza, С. Ковалевський, А. Кравчук, О. Сливинський. Київ, s. 374–391.
- Krzyżanowski P. (1988): *Kategoria liczby jako wykładnik odrębności leksykalnej*. „Z polskich studiów slawistycznych. Językoznawstwo”. Seria VII, s. 231–236.
- Liczba, ilość, miara. Materiały Konferencji Naukowej w Jadwisinie 11–13 maja 1972 r.* (1973). Red. Z. Topolińska i M. Grochowski. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Miturska-Bojanowska J. (2003): *Rosyjskie i polskie rzeczowniki polisemiczne w aspekcie kategorii liczby*. Szczecin.
- Podhajecka M. (2007): *Czy rzeczownik ryzyko wciąż należy do singularia tantum?* „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 54–62.
- Rogowska E. (1992): *O formach liczbowych nazw owoców we współczesnej polszczyźnie*. „Język Polski” LXXII, 4–5, s. 265–271.
- Szalkiewicz Ł. (2013): *Singularia tantum w języku polskim. Analiza słownikowo-korpusowa*. Warszawa.
- Szapkina O. (1980): *O osobliwościach użycia form liczby pojedynczej i mnogiej rosyjskich i polskich nazw owoców i jarzyn*. „Poradnik Językowy”, nr 5(378), s. 229–239.
- Szapkina O. (2013): *Do trzech razy sztuka. O kwantytatywności w polskim językowym obrazie świata*. „Kwartalnik Polonicum”, nr 13, s. 8–15.
- Безпояско О.К. (1991): *Іменні граматичні категорії*. Київ.
- Бондарко А.В. (1976): *Теория морфологических категорий*. Санкт-Петербург.
- Дегтярев В.И. (1982): *Категория числа в славянских языках*. Ростов-на-Дону.
- Калинина Л.В. (2009): *Существительные конкретные, абстрактные, вещественные, собирательные и их роль в отражении действительности*. „Ученые записки Казанского государственного университета. Гуманитарные науки” Т. 151, кн. 3, s. 240–247.
- Мороз Т.Ю. (2011): *Розряд збірних іменників у контексті категорії числа як вияв семантико-граматичної асиметрії*. „Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди” Вип. 32, s. 191–194.
- Мороз Т.Ю. (2015a): *Семантико-граматична асиметрія в системі морфологічної категорії числа абстрактних іменників*. „Одеський лінгвістичний вісник” №15, s. 99–102.
- Мороз Т.Ю. (2015b): *Морфологічна категорія числа іменників: погляди дослідників*. „Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди” Вип. 42, s. 52–57.
- Реформатский А.А. (1987): *Число и грамматика*. [W:] *Лингвистика и поэтика*. Red. А.А. Реформатский. Москва, s. 76–87.
- Тамбор И. (2016): *Некоторые употребляющиеся в университетской среде pluralia tantum – семантика, прагматика, структура*. „Исследования по Славянских Языках” 21–1, s. 107–122.

Summary

The article presents some morphological and semantic peculiarities of the category of number of Polish and Ukrainian nouns. In order to indicate the difficulties in teaching Ukrainian speaking people the category of number Polish plural nouns (mainly *pluralia tantum*, but also contexts of use of dual nouns, e.g. *skrzypce, informacje, maliny, Czechy*) were analyzed, together with their Ukrainian equivalents that are used in the singular (among them there are both *singularia tantum* nouns, and dual nouns, e.g. *скрипка, інформація, малина, Чехія*). Dictionaries of Polish and Ukrainian languages were used as the sources of information, as well as the resources of the National Corpus of Polish and Ukrainian Language Corpus of Texts.